

# توجه ویژه به مسائل زیست محیطی در قراردادهای سالیان اخیر برداشت و فروش نفت و گاز در ایران به همراه بررسی مسائل حقوقی آن

محمد حسن انصاری<sup>۱</sup>، سید سجاد روان سالار<sup>۲\*</sup>، رضا محمودی<sup>۳</sup>، ابوذر انصاری<sup>۴</sup>

<sup>۱</sup> دانشجوی کارشناسی ارشد تجارت بین الملل دانشگاه تهران، مدیر دفتر حقوقی شرکت بهره برداری و پشتیبانی انتقال آب خلیج فارس و عضو مرکز وکلا، کارشناسان و مشاوران خانواده قوه قضائیه

<sup>۲\*</sup> مهندسی نفت، گرایش حفاری و بهره برداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد امیدیه، شاغل در شرکت ملی پخش فرآورده های نفتی منطقه هرمزگان  
Ravansalar.sajad36@gmail.com

<sup>۳</sup> دانشجوی کارشناسی برق قدرت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودان، بندرعباس، شاغل در پالایشگاه بندرعباس

<sup>۴</sup> کارشناسی حقوق، دانشگاه پیام نور واحد گچساران، شاغل در پالایشگاه بندرعباس

## چکیده

یکی از نگرانی مهم دولت و فعالان محیط زیست در حوزه نفت و گاز، این است که برداشت و فروش نفت و گاز توسط خطوط انتقال دریایی، حمل با کشتی و اقیانوس پیما و ... به کشورهای دور و نزدیک، در صورت آسیب دیدن تأثیرات بسیار نامطلوبی بر اقیانوس ها، دریاها و موجودات زنده و محیط زیست شهرهای پیرامون آن خواهد گذاشت. از جمله اثرات منفی این قضیه می توان به انتشار لکه های نفتی، نشت نفت به دریا در اثر سوراخ شدن کانال های لوله کشی و سوزاندن غیر اصولی گازهای همراه نفت و ... اشاره کرد که می تواند منجر به آلودگی در سطوح بالاتر و تحت تأثیر قرار دادن شدید منطقه مذکور شود و تغییرات شدید آب و هوایی و اکوسیستمی منطقه را تشدید کند. با پیشرفت های اخیر در مباحث مهندسی و علم حقوق، اثرات نامطلوب زیست محیطی را می توان تا حدود زیادی کاهش داد و به حداقل رساند. صنایع نفت و گاز در سال های اخیر تأکید زیادی بر به حداقل رساندن اثرات زیست محیطی عملیات خود در بالادست، میان دست و پایین دست داشته است

ناریخچه مقاله:

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۳

تاریخ انتشار مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۲۵

کلمات کلیدی:

محیط زیست

حقوق نفت و گاز

قراردادهای نفتی

تغییرات اکوسیستمیک.

## ۱- مقدمه

امروزه پیشرفت‌های علم و تکنولوژی این امکان را برای بشر فراهم کرده است که منابع طبیعی مختلف را مورد مطالعه و بررسی دقیق قرار دهد. این فعالیت‌ها شامل اکتشاف سوخت‌های فسیلی، کشف نفت خام، مصرف فرآورده‌های مرتبط با نفت خام (نفت سفید، گازوئیل، بنزین و غیره) می‌باشد که باعث بهبود زندگی مردم در سراسر نقاط جهان شده است. صنعت نفت و گاز یک صنعت پولساز برای کشورهاست که بر موارد متعددی از جمله شرایط مالی جهانی، محیط زیست و زندگی روزانه میلیون‌ها نفر در سراسر جهان تأثیر مستقیم و غیر مستقیم می‌گذارد. اگرچه به دلیل تحولات ناگهانی در صنعت انرژی در سال‌های اخیر نوسانات قابل توجهی در این بخش وجود داشته است، اما با این وجود همچنان یک نقطه داغ برای سرمایه‌گذاران می‌باشد. نه تنها به دلیل پتانسیل شکوفایی اقتصادی، بلکه به دلیل پیامدهای بلندمدت برای عوامل امنیتی، بهداشتی، اکولوژیکی و اجتماعی صنعت نفت و گاز طیف وسیعی از فعالیت‌ها را شامل می‌شود که شامل اکتشاف، استخراج، پردازش، تحویل و توزیع سوخت‌ها و محصولات مبتنی بر هیدروکربن در سراسر جهان می‌شود. از نظر ارزش دلاری، این بخش در حال حاضر بزرگترین بازار جهان از نظر میزان منابع سرمایه‌گذاری شده است. در همین زمینه، برخی از تصمیمات دولت‌ها و مداخلات عمومی، دارای جنبه منفی هستند زیرا مواد شیمیایی، فلزات سنگین، حلال‌ها و سایر موادی که برای آن پیشرفت‌ها مورد نیاز هستند می‌توانند در اکثر موارد برای محیط‌زیست، انسان و آب‌زیان مضر باشند. وجود آلاینده‌ها یک مشکل همیشگی بوده و تبعاتی نظیر گرم شدن زمین، فوران آتشفشان‌ها و ... را در پی داشته است. افزایش برداشت سریع از منابع انرژی می‌تواند منجر به کاهش وابستگی هر دولتی به واردات انرژی از سایر کشورها و بهبود امنیت انرژی شود. با این حال، چالش‌های زیست محیطی می‌تواند میزان ریسک در عرضه انرژی در بازارهای جهانی را به چالش بکشد و محدودیت‌های فراوانی به دنبال داشته باشد.

استفاده گسترده از موادی مانند هیدروکربن‌های نفتی (مانند هیدروکربن‌های اشباع، غیر اشباع، پلی‌آروماتیک، چند حلقه‌ای آروماتیک، بی‌فیل پلی‌کلره)، فلزات سنگین (مانند تالیوم، مس، روی، جیوه، آرسنیک، آهن، تیتانیوم، کادمیوم، نیکل)، آفت‌کش‌ها، علف‌کش‌ها، آلاینده‌های هوا (مونوکسید کربن، ازن، باران اسیدی، ذرات معلق)، بیسفنول، سولفونامیدها، ترکیبات آلی فرار (بنزن، تولوئن، کلروفرم، اتیل بنزن، زایلین‌ها)، ترکیبات

نیتروآ ترکیبات آلی فسفر، تری کلرواتیلن، پرکلرواتیلن، حلال‌ها و هیدروکربن‌های کلردار که به شدت به بدن انسان آسیب می‌رسانند. مشخص شده است که تعداد زیادی از این آلاینده‌های محیطی می‌توانند تأثیرات بسیار منفی بر سلامت انسان و محیط زیست داشته باشند که اگر بخواهیم به طور خلاصه به آن اشاره کنیم می‌توان گفت به محض اینکه فلزات سنگین توسط بدن جذب می‌شوند، در مغز، کبد و کلیه‌ها تجمع می‌یابند بسته به شدت این وضعیت، می‌تواند منجر به کاهش رشد و تکامل، آسیب سیستم عصبی، سرطان و سایر مشکلات عدیده و حتی مرگ در برخی موارد شود. به دلیل وجود فلزات سنگین در خاک، کیفیت و کمیت غذا تحت تأثیر قرار می‌گیرد که باعث کاهش رشد گیاهان، جذب مواد مغذی و همچنین عملکردهای متابولیک و فیزیولوژیکی بدن می‌شود.

## ۲- تحولات قانونی قراردادهای نفتی ایران در گذر زمان

تا قبل از سال ۱۳۶۸ با بروز دیدگاه‌های منفی نسبت به سرمایه‌گذاری خارجی و نیز وجود حالت جنگی مابین ایران و عراق، سرمایه‌گذاری خارجی در ایران به شدت اندک و معطوف به صنایع پایین دستی می‌شد اما با پایان جنگ و از سال ۱۳۶۸ جذب این گونه سرمایه‌گذاری به عنوان ضرورت بازسازی صنایع نفتی تخریب شده کشور، در دستور کار دولت و برنامه توسعه اول اقتصادی کشور قرار گرفت همچنین سقف‌های مشخص شده به منظور بهره‌مندی از منابع ارزی خارجی با توجه به قوانین کشور در چهارچوب معین در قوانین بودجه‌ای درج گردید. به دنبال تغییر قانون اساسی و قوانین نفتی در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی در بخش نفت و گاز دولت دچار محدودیت‌هایی گردید که به طور خلاصه به سه بخش محدودیت‌های قانونی، اقتصادی و سیاسی تقسیم‌بندی می‌گردد که متأسفانه در هیچ کدام از آنها به مسائل زیست محیطی توجهی نشده بود و بند و قانون و تبصره‌ای در زمینه مسائل زیست محیطی پیش‌بینی و گنجانده نشده بود.

از نظر محدودیت‌های قانونی طی اصل ۴۴ قانون اساسی نظام اقتصادی را بر پایه ۳ بخش دولتی، تعاونی و خصوصی تقسیم کرده و صنایع نفت را نیز به صورت مالکیت عمومی در اختیار دولت قرار داد. همچنین اصل ۸۱ قانون اساسی دادن هر گونه امتیاز تشکیل شرکت‌ها و موسسات امور تجاری و صنعتی، کشاورزی و معادن و خدمات را به خارجیان ممنوع کرد در نتیجه هرگونه سرمایه‌گذاری مستقیم در بخش نفت و گاز ممنوع اعلام شد.

قوانین نفت مصوب شده در ۹ مهرماه ۱۳۶۶ نیز مشکل داشت. بر اساس ماده ۶ این قانون کلیه سرمایه‌گذاری‌ها باید بر اساس بودجه

این قانون در همان ماه شرکت BHP استرالیا به اجبار از یک پروژه احداث خط لوله گاز طبیعی ایران به پاکستان و هند به ارزش معاملات ۳ میلیارد دلار کناره‌گیری کرد و قرارداد توسعه منابع نفت و گاز سیری "E" و "A" که قبل از این قانون تحریم مصوب ۱۹۹۷ شرکت نفتی کونوکو آن را با ایران نهایی کرده بود در سال ۱۹۹۵ بنا به دستور ویژه رئیس جمهوری وقت (کلینتون) ان شرکت از این اقدام منع گردید ولی ایران توانست پس از مدت کوتاهی همین قرارداد توسعه میادین نفتی را با شرکت های توتال فرانسه و پتروناس مالزی به امضا برساند. اتحادیه اروپا نیز از پذیرفتن قانون آمریکا خودداری کرده و ایران توانست در همان سال ۱۹۹۷ با کنسرسیومی متشکل از شرکت های توتال فرانسه، گازپروم روسیه و پتروناس مالزی قراردادی به ارزش سرمایه‌ای ۲ میلیارد دلار را برای توسعه میدان گازی پارس جنوبی به امضا برساند و دولت آمریکا پس از یکسال بحث و بررسی اعلام کرد که این شرکت ها استثنا از مجازات معاف می گردند. پس از عقد این قرارداد شرکت های الف فرانسه و آجیپ ایتالیا هم برای حوزه نفتی درود قراردادی به ارزش تقریبی یک میلیارد دلار با شرکت ملی نفت ایران به امضا رساندند و چندی بعد که خبر انعقاد قرارداد با شرکت شل منتشر شد بعضی از صاحب نظران مسایل نفتی از آن قرارداد به عنوان سنگ قبر قانون تحریم آمریکا یاد کرده‌اند.

با ورود شرکت های خارجی، مسائل زیست محیطی بسیار پر رنگ جلوه کرد و این شرکت ها اول از همه به مسائل زیست محیطی ورود کرده، آن را در قوانین خود گنجانده و با توجه به خلاء نبود قانون جامعی در این زمینه، قوانینی طرح و به تصویب شرکت نفت رساندند. این کتاب به صورت ترجمه شده در مرکز اسناد ملی و تمامی شرکت های نفتی در سراسر ایران به عنوان منبعی ارزشمند وجود دارد و کلاس های توجیهی زیادی در این زمینه برای پرسنل شرکت نفت و گاز گذاشته می شود. در صفحه اول این کتاب اینگونه آمده است که:

توسعه عمرانی هر کشوری و ملازمه آن با محیط زیست برگرفته از قوانینی است که به طور مستقیم یا غیرمستقیم فعالیت های اقتصادی را ملزم به رعایت برخی مسائل محیط زیست می نماید. اما آنچه برای اولین بار ارائه گزارشات زیست محیطی را برای پروژه ها الزامی نمود مصوبه شورای عالی محیط زیست اروپا بود که طی آن مجریان پروژه های هفتگانه (نظیر پالایشگاه ها، نیروگاه ها، کارخانجات، پتروشیمی ها و...) مراکز دفن زباله را الزامی نموده و آنها را موظف کرده است که به همراه گزارش امکان سنجی و مکان یابی نسبت به تهیه گزارش ارزیابی زیست محیطی پروژه نیز اقدام نمایند. در واقع ارزیابی آثار محیط زیستی برای جلوگیری از اثر منفی طرح بر محیط زیست پیش بینی می شود تا از آسیب به محیط زیست جلوگیری شود. در همین راستا سندی که به اختصار

واحدهای عملیاتی و از طریق وزارت نفت پیشنهاد و پس از تصویب مجمع عمومی در بودجه کل کشور درج شود و بحث سرمایه‌گذاری خارجی در این عملیات به هیچ عنوان مجاز نمی‌باشد. بنابراین هر گونه سرمایه‌گذاری خارجی به صورت مستقیم که در بردارنده حضور سرمایه‌گذار خارجی به عنوان مالکیت بر منابع و تاسیسات و تجهیزات باشد منع شده است و تنها خرید خدمت می تواند مجاز شناخته شود. از طرفی ماده ۱۲ قانون نفت ۱۳۶۶ نیز قراردادهای خرید خدمت را نفی نمی‌کند بنابراین از بین روش های تامین منابع مالی خارجی، عقد کلیه قراردادهایی مانند امتیازی، مشارکت در تولید، مشارکت در سرمایه‌گذاری، خدمات خطرپذیر ممنوع و تنها قراردادهایی در چهارچوب خرید خدمت می تواند قانونا منعقد گردد. در دستور کار قرار گرفت. همچنین قبل از اجرای هر طرحی بایستی با ارایه توجیهات فنی و اقتصادی لازم با سازمان برنامه و بودجه موافقت نامه مبادله کنند و هر گونه قرارداد خارجی بیش از یک میلیون دلار تنها از طریق مناقصه محدود یا بین‌المللی با درج آگهی در روزنامه‌های کثیرالانتشار داخلی و خارجی انجام شود. در مورد کلیه پرداخت های مربوط به طرح ها، اعم از بازپرداخت و هزینه‌های ذی‌ربط تاکید گردیده است که بایستی بودجه آن از محل صدور محصولات تولیدی همان طرح ها تامین شود نکته مهم تر اینکه پیش پرداخت نیز بایستی از محل درآمدهای همان دستگاه ذی‌ربط انجام پذیرد.

اصولا اعمال تحریم های اقتصادی و بازرگانی که مستقیما منتج از مقاصد سیاسی قدرت های اقتصادی جهان می‌باشد بر صنایع نفت و گاز آن هم کشورهای نفت‌خیزی که از توان فنی بالایی برخوردار نیستند ضربات موثری می‌گذارد که از جمله نمونه‌های عملی آن می توان به عراق، لیبی و نیجریه اشاره کرد، اما تحریم علیه ایران را که پس از تحمل یک تجاوز نظامی سنگین هشت ساله به منظور ترمیم خرابی‌های وارد شده به صنایع و تاسیسات نفتی خود و افزایش توان تولیدی کشور تلاش نمود تا در جلب سرمایه‌های خارجی موفق شده و بتواند مقادیر قابل قبولی وام خارجی نیز دریافت دارد سرانجام با تلاش سیاستگذاران محافل مخالف ایران که توانستند قانون تحریم موسوم به قانون تحریم ایران - لیبی (ILSA) را به تصویب کنگره آمریکا برسانند، سرانجام با امضای این قانون توسط رئیس جمهوری وقت آمریکا آن را عملی ساختند و ایران را نیز در کنار لیبی محسوب داشته قانون تحریم ایران - لیبی را از ماه آگوست ۱۹۹۶ به اجرا بگذارند. همان گونه که اشاره شد قانون تحریم ایران - لیبی از تصویب کنگره آمریکا گذشت و براساس این قانون حتی هر شرکت غیرآمریکایی نیز که سالانه بیش از ۲۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری نموده و از سال ۱۹۹۷ سالانه بیش از ۲۰ میلیون دلار در صنایع نفت و گاز ایران سرمایه‌گذاری نماید، از طرف دولت ایالات متحده مورد تحریم واقع می شود، به دنبال اعلام

و شرایطی که شرکت ملی نفت ایران می تواند قرارداد را منقضی اعلام نماید پرداخته شده است.

قسمت ۳- حقوقی که شرکت ملی نفت ایران برای تفسیر برنامه کلان میدان از آن برخوردار می باشد همچنین برخورداری از حق بیمه تجهیزات و نیروی انسانی خود، آموزش و تدارک برنامه های تربیت نیروی کارآمد فنی، تعیین ممیز جهت عملیات بازرسی دفاتر حسابداری پیمانکار و حق تعلیق عملیات بعثت شرایط اضطراری ذکر شد و به تامین خدمات مورد نیاز پیمانکار مانند آب، زمین و امنیت منطقه و اخذ مجوزهای لازم برای فعالیت نیروهای خارجی و پیمانکاران ثانویه آمده است.

قسمت ۴- حقوق و تعهدات پیمانکار از قبیل پرداخت همه گونه عوارض، مالیات و مخارج مقتضی و نیز حفظ و نگهداری گزارشات حسابداری، تکمیل اظهارنامه های مالیاتی و پرداخت مالیات و کارمزد. همچنین موظف نمودن پیمانکار جهت اجرای پروژه در حد استانداردهای بین المللی و جلوگیری از آسیب به تجهیزات و ماشین آلات چگونگی بازدید چاه ها چگونگی ارایه پیشنهاد بررسی های زمین شناسی، تجهیزات و ملزومات بکارگیری و آموزش نیروی داخلی، ارائه اطلاعات و نمونه ها و گزارشات به شرکت ملی نفت ایران ذکر گردیده است.

قسمت ۵- در مورد چگونگی نظارت بر عملیات توسعه کمیته مدیریت مشترک و اختیارات آن جهت کنترل عملیات و تصویب و تشکیل کمیته های فرعی و هزینه های سرمایه که باید تا سقف چه میزان و چه ارزی باشد تشخیص اینکه چه نوع عملیاتی فعالیت اضافی می باشد، تغییر در حوزه سطح تولید، کاهش و افزایش فعالیت و به طور کلی مربوط به چگونگی اعمال نظارت بر حسن انجام تعهدات پیمانکار خارجی می باشد.

قسمت ۶- در مورد چگونگی بازپرداخت هزینه ها و حق الزحمه براساس کاهش یا افزایش فعالیت پیمانکار و افزودن بر هزینه های سرمایه ای این بخش و در مورد هزینه های غیر سرمایه ای، بانکی و عملیاتی، حق الزحمه، ریسک و سود می باشد.

قسمت ۷- در مورد بازبینی و ممیزی دفاتر حسابداری نرخ ارز و چگونگی رسیدگی به اختلافات و رجوع به داوری اختصاص یافته است.

قسمت ۸- در مورد شرایط حفظ محیط زیست، حفظ مسایل سلامت و ایمنی و مسایل غیرمترقبه ناشی از وضعیت فورس ماژور بحث می شود.

قسمت ۸ مورد بسیار حیاتی و مهمی است و در صفحات انتهایی مقاله به آن پرداخته خواهد شد.

ESHIA نامیده می شود که یک سند جامع حقوقی و قراردادی است که به منظور کاهش آسیب های وارد شده به محیط زیست به ارزیابی آسیب های زیست محیطی می پردازد که علاوه بر محیط زیست به مسائل ایمنی و بهداشتی نیز توجه می کند و جدیدترین تحولی است که در حوزه حقوق محیط زیست مرتبط با فعالیت های نفتی پدید آمده است. اسناد EIA و ESHIA جزو اسناد بالادستی شناور محسوب می شوند و متناسب با مقتضیات و تحولات زمان به روزرسانی می شوند... (و ادامه تا آخرین صفحه کتاب مرجع فوق الذکر).

### ۳-ویژگی های قراردادهای منعقد شده بیع متقابل ایران

با توجه به اهمیت قراردادهای بیع متقابل که بایستی حتما مسائل زیست محیطی حاصل از برداشت یا ازدیاد برداشت نفت و گاز از مخازن نفتی ایران در آن گنجانده شود متداول ترین نوع قراردادهای نفتی پس از اجرای برنامه اول توسعه می باشد در چارچوب آن قراردادهای بین المللی نفتی منعقد گردیده است. این قراردادها، در ۸ تا ۱۰ قسمت جداگانه تنظیم می شوند ضمنا بسته به نوع آن و توافق طرفین چند پیوست نیز به آن اضافه می شود. تمام صفحات متن قرارداد و پیوستها باید توسط طرفین امضا شود.

در بخش اول قراردادهای بیع متقابل چنان که متداول است، تعاریف و حوزه فعالیت آورده می شود. در بخش دوم شرایط اعتبار و انقضای قرارداد مطرح می گردد. در بخش سوم، حقوق و اختیارات شرکت ملی نفت و در بخش چهارم، حقوق و تعهدات پیمانکار مورد بررسی قرار می گیرد در بخش پنجم، عملیات توسعه، کمیته مدیریت مشترک، برنامه های کاری و بودجه مورد توافق قرار می گیرد و در بخش ششم، نیز هزینه های طرح و حق الزحمه پیمانکار به تصویب می رسد.

در بخش آخر قراردادهای بیع متقابل بسته به نوع قرارداد، مسائل زیست محیطی و سلامت و ایمنی پرسنل مورد توجه قرار می گیرد که به شرح زیر به مفاد آن اشاره می گردد:

قسمت ۱- تعاریف و حوزه فعالیت در این قسمت تمامی لغات و عبارات خاص بکار رفته در قرارداد مانند هزینه های سرمایه ای، غیر سرمایه ای، هزینه های عملیاتی، هزینه محصول، عملیات توسعه، مرحله توسعه، تاریخ موثر، برنامه کلان توسعه، حداکثر میزان کارایی و حوزه خدمات که پیمانکار موظف به انجام آن گردیده است و حوزه فعالیت بستگی به موضوع قرارداد که آیا میدان نفتی و یا یک میدان گازی می باشد و محصول آن میدان چیست مشخص می گردد.

قسمت ۲- به شرایط اعتبار و انقضای قرارداد، زمان انجام قرارداد و اینکه حداکثر چندماه باشد و مسئولیت های تاخیر در انجام فعالیت

قانون قراردادهای پیمانکاری تصویب گردید که حداقل شرایطی را طبق قانون هیدروکربن ونزوئلا به شرح زیر اعلام داشته است. الف) دوره اکتشاف: حداکثر دوره اکتشاف سه سال از تاریخ امضا قرارداد است.

ب) دوره توسعه: مدت دوره توسعه دو سال است.

ج) مخارج دوره اکتشاف به عهده پیمانکار است و در صورت کشف نفت به میزان تجاری این مخارج قابل استرداد به وی خواهد بود. د) مخارج مرحله توسعه و مسائل زیست محیطی: پیمانکار باید مخارج توسعه، بهره برداری و ملزومات محیط زیستی را تامین نماید.

به طور کلی قراردادهای نفتی از نظر حقوق ایران قراردادهایی است بین المللی که دولت ایران با شرکت های نفتی خارجی به منظور انجام یک یا چند نوع از عملیات یا همگی عملیات مشروحه ذیل منعقد می نماید.

#### ۵- بررسی قوانین زیست محیطی در قراردادهای نفتی

یکی از مسائلی که در الزامات زیست محیطی مورد بررسی قرار می گیرد توجه به استانداردهای مدیریت

زیست محیطی است که هدف از تدوین آن در اختیار قرار دادن عناصر یک سیستم مدیریتی کارآمد به سازمان است که با تلفیق شدن با سایر الزامات مدیریت به عنوان راهنمایی برای دست یابی سازمان ها به اهداف

زیست محیطی و اقتصادی به کار روند. از جمله مزایای اجرای استاندارد مدیریت زیست محیطی می توان به پیشگیری از انتشار آلودگی، کاهش پسماند، صرفه جویی در مصرف انرژی و استفاده مجدد از مواد، کاهش اثرات منفی ناشی از عملکرد صنعت بر محیط زیست، بهبود ارتباطات درون سازمانی و برون سازمانی (طرف های ذی نفع، مشاوران و پیمانکاران)، افزایش سهم بازار و راه یافتن به عرصه بازارهای جهان است. مهم ترین مساله در رعایت الزامات زیست محیطی، عدم سوزاندن گازهای همراه نفت است که یکی از دغدغه های اصلی زیست محیطی در ایران محسوب می شود به اضافه اینکه پروژه های مزبور نباید به سفره های زیرزمینی آب لطمه وارد کرده و آنها را آلوده کند.

پس از پیگیری های مشترک فعالان حقوق نفت و فعالان محیط زیست بالاخره از ابتدای سال ۲۰۰۳ به منظور حمایت از محیط زیست، پیگیری از خسارات زیست محیطی تصویب شد. بر این اساس این ضوابط و مقررات بایستی علل نابودی محیط زیست پیش بینی و از عمل به آنها جلوگیری شود. اصل پیشگیری به لحاظ اکولوژیک و از جنبه اقتصادی به عنوان یک قاعده طلایی عمل می کند زیرا غالبا جبران زیان های وارد شده به محیط زیست غیر ممکن است. برای نمونه انقراض گونه های جانوری و گیاهی، فرسایش خاک و تخلیه مواد آلاینده بادوام درون آب رودخانه ها و

#### ۴- بررسی تحلیلی مکانیسم های عملیات اکتشاف، توسعه و بهره برداری با رعایت قوانین زیست محیطی در قراردادهای بین المللی نفتی ایران و مقایسه آن با مکانیسم های مشابه جهانی

در قطعنامه ژوئن ۱۹۶۸ مصوب اوپک برای آینده موسوم به شماره ۹۰ اینگونه تاکید شده است:

کشورهای عضو تا آنجا که مقدور باشد باید راسا نسبت به بهره برداری و توسعه منابع نفتی خود اقدام نمایند. سرمایه، کارشناسان لازم و ترویج بازاریابی ممکن است از سایر منابع طبق اصول بازرگانی فراهم شود. چنانچه هر یک از کشورهای عضو راسا قادر به توسعه منابع هیدروکربور خود نباشند می توانند با رعایت اصول مورد بحث و قوانین مربوطه اقدام به عقد قراردادهای مختلف با پیمانکاران خارجی در مقابل حق الزحمه مناسب با توجه به زیان های احتمالی نمایند. در چنین صورتی کشورهای مزبور سعی خواهند کرد حداکثر مشارکت را در قرارداد داشته و بر کلیه مراحل آن نظارت نمایند. پس از تصویب قطعنامه شماره ۹۰ بلافاصله کشورهای نفت خیز جهان مقدمات عقد قراردادهای جدید به صورت پیمانکاری را به منظور اکتشاف و توسعه و بهره برداری از مخازن نفتی به پیشگامی ایران و سپس لیبی و عراق آغاز نمودند. نخستین قرارداد خرید خدمت در سال ۱۳۴۵ میان ایران و شرکت دولتی تحقیقات و فعالیت های نفتی فرانسه اراپ منعقد شد که در این قرارداد برای اولین بار شرکت های خارجی با عنوان مقاطعه کار به خدمت دولت گرفته می شدند و دولت به عنوان کارفرما حاکم بود، خطرپذیری اکتشاف نیز همچون قراردادهای مشارکت بر عهده شرکت خارجی بود که موظف شده بود به میزان ۴۰-۳۵ میلیون دلار طی شش سال در میداین نفت ایران سرمایه گذاری نماید و تسهیم درآمد حاصل از این سرمایه گذاری نیز به صورت ۸۹-۹۱/۵٪ سهم ایران و ۱۱-۸/۵٪ سهم مقاطعه کار معین شده بود. ابتکاری که در این قرارداد از سوی دولت ایران به کار برده شد همانا در نظر گرفتن ۵۰٪ ذخایر میداین کشف شده (غیر از اولین میدانی که کشف می شود) به عنوان ذخیره ملی بود که در اختیار شرکت ملی نفت ایران قرار داشت. دوره بهره برداری نیز ۲۵ سال پس از تولید و صدور یکصد هزار تن نفت از ناحیه قرارداد بود.

نکته ای که به عنوان نقص در این نوع قراردادهای اکتشاف و توسعه و بهره برداری مشاهده می شود این است که مسئله تثبیت قیمت نفت و درآمد از نفت در آنها مطرح نشده است و پیمانکار کل چه نفت کشورهای عضو را خواه مستقیما بخرد و خواه به عنوان واسطه به فروشنده به قیمت روز با شد یا شناور، باز دستخوش تلاطمات بازار جهانی خواهد بود اما در ونزوئلا در آوریل همان سال ۱۹۶۸

مایعات گاز در صنایع پتروشیمی استفاده می شود. آمار ترازنامه های انرژی و تراز هیدروکربوری سال های مختلف نشان می دهد که طی دوره زمانی ۱۳۹۲-۱۳۸۰ به طور متوسط هر سال ۴۰٪ از گازهای همراه نفت سوزانده و ۶۰٪ استفاده شده است. به بیان دیگر از لحاظ مقداری، طی این دوره زمانی به طور متوسط روزانه ۹۲ میلیون متر مکعب گازهای همراه نفت تولید شده است. همچنین در ادامه روند حمایت از قوانین محیط زیستی، کنوانسیون چارچوب ملل متحد در مورد تغییر اقلیم (UNFCCC) و مفاد بیست و یکمین دوره از مذاکرات اعضا (COP) کشورهای در حال توسعه می بایست برای مقابله با تغییر اقلیم ناشی از برداشت های نفتی، مورد حمایت قرار گیرند. مهم ترین دستاوردهای این کنفرانس تاکید بر ایجاد سازوکارهای عملی برای کشورهای در حال توسعه بود تا بتوانند در راستای اقدامات کاهش انتشار گازهای همراه نفت در چارچوب سند مشارکت ملی از فرصت های حمایتی برخوردار شوند. ایران نیز متعهد گردید تا سال ۲۰۳۰ تمام سناریوهای حفاظت از محیط زیست (شامل دریاها، تالاب ها، تغییرات آب و هوایی و اکوسیستم کشور ایران) را اجرا و در قالب گزارشی به اعضا گزارش دهد.

یکی از جنبه های نامشخص حقوق بین الملل محیط زیست، تعیین قانون حاکم بر جبران خسارات محیط زیستی است که متأسفانه در این زمینه هنوز هیچ قانون مدون و مستدلی به تصویب نرسیده است و به همین دلیل فعلاً نمی توان در این زمینه بحث و بررسی انجام داد ولی طبق اعلام اعضای کنوانسیون احتمالاً تا سال ۲۰۲۷ قوانین آن با مشورت حقوقدانان بین المللی و تراز اول جهان تصویب خواهد شد.

#### ۶- نتیجه گیری

در حال حاضر مفاد مربوط به مسائل محیط زیستی به تفصیل در قراردادهای سرمایه گذاری حوزه صنایع معدنی نفت و گاز مشاهده می گردند، ولی همچنان شکاف قابل توجهی در این زمینه وجود دارد. در این خصوص متأسفانه عملکرد ایران در سال های گذشته مناسب نبوده و توجه به این موضوع و لزوم مدیریت آلاینده ها و توجه به محیط زیست برای نسل حاضر و آیندگان مسئله ای اجتناب ناپذیر است. البته باید به این نکته نیز اشاره کرد که برقراری توازن میان ملاحظات اقتصادی و محیط زیستی عمدتاً پیچیده است. با توجه به بررسی دقیق قراردادهای نفتی سالیان گذشته مشاهده شده است که مسائل زیست محیطی به طور پرنرنگی در قراردادهای نفتی با پیمانکاران داخلی و خارجی لحاظ شده است. امیدواریم این قوانین با کیفیت بهتری اجرا و به اطلاع مراجع ذی صلاح برسد. باید به یاد داشته باشیم این کشور متعلق به آیندگان نیز می باشد و باید امانت دار درستی باشیم.

اقیانوس ها که همگی وضعیت غیر قابل بازگشتی را ایجاد می کنند، از این دست خسارات به شمار می روند. اگر در مواردی امکان جبران خسارت هم وجود داشته باشد به سبب هزینه های کلانی که طلب می کنند معمولاً انجام دادن آن دور از صرفه اقتصادی است و در نتیجه دولت ها تمایلی به تقبل هزینه های آن نخواهند داشت. بر اساس ماده ۲۰۶ کنوانسیون حقوق دریاهای هرگاه دولت ها دلایل منطقی در دست داشته باشند که فعالیت های تحت صلاحیت و نظارت آنها موجب آلودگی شدید محیط زیست دریایی شود یا تغییرات اساسی و زیان آوری در آب به وجود آورد باید تا حد امکان اثرات بالقوه این فعالیت ها بر محیط زیست کاهش یابد و گزارش های مربوط به نتایج این ارزیابی ها برای اعضای اوپک ارسال کنند. به طور کلی ضوابط محیط زیستی که در قراردادهای نفتی سراسر جهان باید گنجانده و عمل شود به شرح زیر می باشد:

۱. ارجاع به قوانین و مقررات ملی محیط زیستی
  ۲. ارجاع به استانداردهای بین المللی صنعت نفت و گاز
  ۳. ارجاع به قوانین ملی و استانداردهای بین المللی صنعت نفت و گاز
  ۴. ارجاع به قوانین ملی یا استانداردهای صنعت و موافقت نامه های بین المللی محیط زیست
  ۵. ایجاد استانداردهای محیط زیستی هر پروژه
- با توجه به قوانین فوق، ماده ۷ قانون نفت، وزارت نفت را مکلف کرد که در جریان عملیات نفتی ضمن برنامه ریزی های صحیح، نظارت و مراقبت کامل جهت صیانت و حفاظت منابع و ثروت طبیعی و تاسیسات و جلوگیری از آلودگی محیط زیست (آب و هوا و خاک) با هماهنگی سازمان های ذی ربط به عمل آورد. همچنین مقررات و ضوابط محیط زیست در مناطق آزاد تجاری- صنعتی مشابه مقررات مزبور در سرزمین اصلی ایران می باشد و واحدی از اداره محیط زیست که در سازمان هریک از مناطق آزاد تجاری مستقر می باشد به انجام وظایف و نظارت بر حسن اجرای قوانین و مقررات محیط زیست در این مناطق می پردازد. بر این اساس مقررات عمومی کشور سیاست هایی را در جهت حفظ محیط زیست مقرر داشته است. در همین زمینه مهم ترین مسئله در رعایت الزامات محیط زیستی در ایران، عدم سوزاندن گازهای همراه نفت است که یکی از دغدغه های اصلی محسوب

می شود. در قراردادهای منعقد شده بحث جدیدی تحت عنوان کند سر سیوم گاز به وسط آمد که طبق این موافقت، توافق شد گاز همراه نفت که از میدان های نفتی تولید می شد به مصرف داخلی و نیازهای شرکت ملی نفت برسد و یا در هنگام ضرورت توسط این شرکت صادر شود. از این گازهای جمع آوری شده برای استحصال

## منابع

۱. تجربیات نویسندگان مقاله در زمینه صنعت و اشراف بر مسائل حقوق بین الملل.
۲. International Bar Association (2011), MMDA 1.0, Model Mining Development Agreement, A Template for Negotiation and Drafting, April 4
۳. Fox, Hazel e.t. “Joint Development of Offshore Oil and Gas a Model Agreement for States for Joint Development with Explanatory Commentary” (British Institute of International and Comparative law, London, 1990).
۴. Fesharaki, Feradoun, “Joint Development of Offshore Petroleum Resources: The Persian Gulf Experience” (1987) 6 Energy
۵. UN (2012), “The Future We Want”, Resolution Adopted by the General Assembly on 27 July, p. 46